

Веклинець Л.М., Разумейко М.С. НОВИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Офіційною наукою часів тоталітаризму поширювалась думка, що в українській літературній мові дожовтневого періоду практично була відсутня наукова термінологія. “Тільки після Жовтня українська літературна мова виробила собі термінологічну лексику... Фактично термінологічна лексика є надбанням української літературної мови радянської епохи” (1). Розвіяти це необ’єктивне твердження можна було лише шляхом вивчення історії української наукової термінології і особливо – шляхом створення історичних термінологічних словників. Чи не першою публікацією в цьому плані був короткий словничок фонетичної та граматичної термінології наукових і публіцистичних праць І.Я. Франка (2) (біля 100 термінів), в якому після реестрованого слова-терміна в дужках подавалась цифра, що вказувала на кількість засвідчених випадків уживання цього терміна у творах письменника, а далі йшла цитата з творів І.Я. Франка, що ілюструвала особливості вживання терміна. Саме цитати-ілюстрації та невеликі коментарії до них були незаперечним доказом реальності існування тих чи інших термінів у “дожовтневій” українській літературній мові. Цей словничок, хоч і був першою публікацією такого типу, мабуть не привернув до себе уваги. Проте в 1966 році в академічному видавництві “Наукова думка” виходить “Словник літературознавчих термінів Івана Франка” (3), який одразу ж одержав високу оцінку літературознавців (4), мовознавців (5), письменників (6) і фактично започаткував словники такого типу. Майже всі рецензенти відзначили, що словник показав не лише велич І.Я. Франка, але й досягнення української літературної мови кінця XIX – початку XX ст. в галузі розвитку наукової термінології. Та після виходу словника за “вільнодумство” потрапили в немилість влади як автори, так і відповідальний редактор словника відомий філолог М.Х. Коцюбинська. І дослідження історії української наукової термінології майже до кінця 80-х років XX ст. перестало бути актуальним. Лише в початку 90-х років появляються праці Л.О. Симоненко, М.С. Разумейко, Л.М. Веклинець та ін. У 1997 році виходить у світ “Словник літературознавчих термінів Івана Огієнка” (7), а в 2000 році – “Словник філологічних термінів Михайла Драгоманова” (8). Отже, можна сказати, що започаткований Є.С. Регушевським тип історичних термінологічних словників не лише сприяв справі критики безпідставного твердження про “радянське” походження української наукової термінології, але і дав науково достовірний матеріал для створення у недалекому майбутньому фундаментальних історичних словників української термінології. Найновішим підтвердженням сказаної вище думки є “Словник філологічної термінології та номенклатури творів М.С. Грушевського” О.С. Масликової (9). Цей словник та згадані вище словники Є.С. Регушевського, Віталія Мацька, В.В. Деркача уже можуть стати основою для побудови історичного словника української літературознавчої термінології, потреба в якому давно назріла.

Словник О.С. Масликової, як це і повинно бути у такій книзі, розпочинається передмовою, в якій дано короткий історичний екскурс у проблему вивчення української філологічної термінології (переважно літературознавчої, фольклористичної та мовознавчої), визначено основні тематичні групи філологічних термінів (їх названо вісім), вживаних М.С. Грушевським, а також вказано на структуру словника та джерела. Основний же обсяг книги (с. 8-255) становить сам словник. Він побудований за алфавітним принципом із послідовним додержанням його в словникових статтях на всі літери. Це найбільший за обсягом словник філологічної термінології української мови кінця XIX – початку XX ст. (10). У порівнянні зі словниками-попередниками рецензований словник має і ту перевагу, що у ньому не лише реєструється та тлумачиться термін (і всі його значення та відтінки), але і подається вказівка про кількість випадків конкретного терміна у творах М.С. Грушевського. Це дає змогу більш-менш точно судити про частотність вживання терміна (у порівнянні термінами-дублетами чи фонетико-морфологічними варіантами того самого терміна). Наприклад, якщо термін “вірш” (враховуючи і складні терміни типу “вірш народний”, “вірш нерівноскладовий”, “вірш рівноскладовий”, “вірш рецитаційний”, “вірш силабічний”, “вірш рідвняний”, “вірш шкільний” і т.п.) вживається М.С. Грушевським майже 200 разів, то термін “вірша” (пор. ще “вірша тристрофна”, “вірша рівноскладова” і под.) засвідчено менше 30 разів. Отже, зрозуміло, що М.С. Грушевський надавав перевагу варіантові “вірш”. Крім цього, термін “вірша” він частіше вживав при аналізі творів давньоукраїнської літератури. Подібний факт можна навести з термінами-дублетами “література” – “письменство” – “красне письменство” – “словесність”. Якщо термін “література” (поряд зі складними термінами типу “література агіографічна”, “література світова”, “мемуарна література”, “література новітня” та номенклатурами типу “українська література”, “літератури слов’янські” і под.) вживається понад 600 разів, то всі дублети разом взяті засвідчені менше 100 разів. У свою чергу термін “словесність” вживається ще зі значенням “фольклор”. Проте у ряду “фольклор” – “усна література”, “усна словесність” – “усна творчість” – “усна традиція” абсолютно переважає у М.С. Грушевського сучасний термін “фольклор”.

Аналіз словника О.С. Масликової свідчить про досить повний (майже цілком сучасний) реєстр термінів в історії давньої української літератури та в фольклористики, якими користувався М.С. Грушевський. Щодо тлумачень та пояснень засвідчених термінів принципових претензій до авторки словника немає. Зрозуміло, що у своїх поясненнях вона користувалась відомими загальномовними та термінологічними словниками, словниками іншомовних слів та енциклопедіями. Неточностей (а особливо - анахронізмів) при тлумаченні не допущено. У ряді випадків О.С. Масликова подає власні пояснення. Це буває тоді, коли пояснюється рідковживаний термін чи номенклатура (напр., “некунштований стих”, “паноплія”, “рецитація”, “ригоризм”). В окремих, правда, випадках, є тлумачення термінів не досить повні, загальні (напр., “співова строфа” – сукупність рядків із пісні, об’єднаних ритмічно і за змістом).

Є зауваження до деяких цитат-ілюстрацій: вони занадто укорочені авторкою і не сприймаються як закінчений текст, не розкривають змісту терміна (“... ми спостерігаємо багаті пережитки старої культової пісні ...” – с. 107; “... писання Мономаха в літописній збірці Мніха Лаврентія” – с. 79 і под.).

Загалом же у словнику О.С. Масликової засвідчено літературознавчу термінологію, вживану М.С. Грушевським, яка стосується всіх аспектів літературознавчого дослідження письменницьких та фольклорних художніх творів. Можна сказати, що це, з одного боку, свідчення глибини теоретико-літературних та фольклористичних спостережень великого вченого, а, з другого, це незаперечне свідчення розвиненості термінологічної системи української літературної мови в кінці XIX – на початку XX ст., мови, яка долаючи всі соціальні та політичні перешкоди, зуміла стати в рівень з багатьма європейськими мовами того часу, зуміла розкрити свої невичерпні і всебічні можливості як національної мови високоцивілізованої нації, що має всі перспективи духовного, культурного, наукового, державного прогресу.

1. Плющ П.П. Історія української літературної мови. – К.: Вища школа, 1971. – С. 402.
2. Регушевський Є.С. Фонетична та граматична термінологія наукових і публіцистичних праць І.Я. Франка. (Словник). – Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні АН Української РСР. – Вип. VII. – К., 1960. – С. 52-58. У 2002 р. словник у повному обсязі видано окремою книгою: Регушевський Є.С. Словник мовознавчих термінів Івана Франка. – Сімферополь, 2002. – 118 с.
3. Пінчук С.П., Регушевський Є.С. Словник літературознавчих термінів Івана Франка. – К.: Наукова думка, 1966. – 272 с.
4. Мороз О.Н. Радянське франкознавство за п'ятдесят років. – Українське літературознавство. – Вип. 3. – ЛДУ, 1968. – С. 21.; Войтюк А.Ю. Словник літературознавчих термінів Івана Франка (рецензія). – Радянське літературознавство. – 1968. - № 3. – С. 90-91.
5. Паламарчук Л.С. Українська радянська лексикографія. – Українська мова і література в школі. – 1967. - № 10. – С. 20; Бурячок А.А. Франкове слово. – Вітчизна. – 1967. - № 9. – С. 201-203.
6. Миценко Михайло. З глибин Франкового слова. – Літературна Україна. – 11 липня 1967. - № 54 (2440). – С. 3.
7. Мацько Віталій. Словник літературознавчих термінів Івана Огієнка. – Хмельницький, 1997. – 15с.
8. Деркач В.В. Словник філологічних термінів Михайла Драгоманова. – Кременчук: Ятрань, 2000. – 186 с.
9. Масликова О.С. Словник філологічної термінології та номенклатури творів М.С. Грушевського. – Сімферополь, 2002. – 255 с.
10. У названому вище словнику С.П. Пінчука та Є.С. Регушевського біля 2000 словникових статей, у словнику В.В. Деркача понад 700 словникових статей, а в словнику О.С. Масликової понад 2500 словникових статей.

Справка о авторе:

Веклинец Леся Михайловна, доцент кафедры украинского языка Таврического национального университета им. В.И. Вернадского;

Разумейко Мария Станиславовна, доцент кафедры украинского языка Таврического национального университета им. В.И. Вернадского.